

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені М. В. ПТУХИ**

Рудич Леся Василівна

УДК [331.101.262:334.735]:[330.59:316.334.55]

**ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ ЯК
ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

КИЇВ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі управління персоналом і економіки праці Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Костишина Тетяна Адамівна,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
завідувач кафедри управління персоналом і
економіки праці.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Антонюк Валентина Полікарпівна,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ,
головний науковий співробітник відділу
економічних проблем соціальної політики;

кандидат економічних наук, доцент
Мельничук Дмитро Петрович,
Житомирський державний технологічний
університет МОНУ,
завідувач кафедри управління персоналом та
економіки праці.

Захист відбудеться 26 квітня 2016 р. о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 60.

Автореферат розісланий 25 березня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради, к. е. н., с. н. с.

С. В. Полякова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Визначальним аспектом стратегії розвитку України в глобалізованому середовищі є підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. Досягнення високого рівня її розвитку в умовах інноваційно-технологічних змін можливе лише за високої якості людського чинника, що сприяє зростанню інтересу економічної науки до людини, її якісних характеристик. Найбільш повною категорією, що достатньою мірою відповідає багатofункціональності людини в контексті розвитку суспільства, є «людський потенціал», що зумовлює актуальність його дослідження на рівні держави, регіонів, господарюючих суб'єктів, зокрема у споживчій кооперації.

Споживча кооперація є однією зі складових національної економіки, тому формування та використання її людського потенціалу обумовлюють соціально-економічний розвиток держави, зокрема забезпечення гідного рівня та якості життя сільського населення.

Дослідження проблем економіки праці та людського розвитку здійснювали такі відомі зарубіжні вчені: Г. Беккер, Дж. Вейзі, Н. Вулфолк, О. Генісаретський, Е. Денісон, М. Кремер, С. Мордовін, С. Овсянніков, Ю. Одегов, У. Петті, А. Сміт, М. Фрідман, Т. Шульц. Значний внесок у розробку положень теорії людського потенціалу зробили українські дослідники: О. Амоша, В. Антонюк, С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долішній, Т. Заяць, С. Злупко, І. Каленюк, А. Колот, Т. Костишина, І. Кравченко, Г. Куліков, І. Курило, В. Лич, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, Д. Мельничук, Г. Назарова, В. Нижник, В. Новіков, О. Новікова, І. Петрова, В. Петюх, С. Пирожков, В. Пищ, М. Семікіна, Л. Семів, О. Стефанишин, О. Цимбал, А. Чухно та інші. Наукові аспекти розвитку споживчої кооперації визначили у своїх працях М. Аліман, В. Апопій, С. Бабенко, Л. Войнаш, В. Гончаренко, Я. Гончарук, О. Нестуля та інші.

Відаючи належне науковим напрацюванням учених у дослідженні цієї проблематики, потрібно зазначити, що питання, пов'язані з людським потенціалом споживчої кооперації, недостатньо повно досліджені, тому є потреба науково обґрунтувати концептуальні засади та пріоритетні напрями формування людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення та відповідним чином удосконалити методику й технологію його оцінювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри управління персоналом і економіки праці за темами: «Розробка теоретико-методологічних основ розвитку та управління персоналом» (номер державної реєстрації ДР № 0112U001078), де дисертантка розробила науково-теоретичні та методичні основи формування управлінських рішень щодо прогнозування розвитку людського потенціалу, зокрема методичні підходи до побудови оптимізаційної моделі розвитку людського потенціалу споживчої

кооперації; «Ефективність інвестицій в людський капітал на підприємствах в сучасних умовах» (номер державної реєстрації ДР № 0112U001077), у межах якої проведена оцінка взаємозв'язку й впливу людського потенціалу на розвиток споживчої кооперації України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад і розробка науково-прикладних рекомендацій щодо формування і використання людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення.

Відповідно до визначеної мети поставлено такі завдання:

визначити складові й чинники формування людського потенціалу;

обґрунтувати теоретичні засади та поглибити розуміння сутності людського потенціалу споживчої кооперації як економічного поняття у системі ринкових економічних відносин;

дослідити соціальну відповідальність споживчої кооперації як чинника формування й використання людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення;

розробити теоретико-методичні підходи до системи соціально-економічних індикаторів оцінки людського потенціалу з позиції забезпечення якості життя сільського населення;

обґрунтувати концептуальні підходи формування та використання людського потенціалу та визначити перспективи посилення його впливу на якість життя сільського населення;

сформувати методичні підходи до розвитку людського потенціалу на основі оптимізаційної моделі;

розробити стратегію соціальної відповідальності споживчої кооперації як складової формування і використання людського потенціалу та чинника забезпечення якості життя сільського населення.

Об'єктом дослідження є людський потенціал як чинник забезпечення розвитку споживчої кооперації та якості життя сільського населення.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних положень і науково-методичних підходів до формування й використання людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні методи й підходи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економічної науки, дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених сфери людського потенціалу.

У процесі дослідження застосовано такі методи: *абстрактно-логічний* – для дослідження змісту понять і категорій економіки праці; *ретроспективного аналізу та синтезу* – для узагальнення основних теоретичних підходів до поняття людського потенціалу; *класифікації та типології* – для визначення чинників формування людського потенціалу, а також чинників, що окреслюють перспективи поліпшення якості життя сільського населення; *економіко-*

статистичний – для вивчення, групування, порівняння, оцінки та інтерпретації фактичних даних формування та використання людського потенціалу; *графоаналітичний* – для наочного подання статистичного матеріалу та схематичного зображення теоретичних і практичних положень дисертаційної роботи; *економіко-математичного моделювання* – для формування методичних підходів до прогнозування розвитку людського потенціалу споживчої кооперації; *системного аналізу* – для визначення інституційних засад формування людського потенціалу та розробки стратегії соціальної відповідальності споживчої кооперації.

Інформаційну базу дисертаційної роботи становлять законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані Державного комітету статистики України, статистична та фінансова звітність Центральної спілки споживчих товариств України, довідково-інформаційні видання, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали науково-практичних конференцій тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові результати, одержані автором і винесені на захист, полягають у розробленні теоретико-методичних засад і науково-практичних рекомендацій щодо формування й використання людського потенціалу, оцінювання його результативності в контексті розвитку споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення. Основні положення дисертації, які визначають її наукову новизну та винесені на захист, полягають у такому:

удосконалено:

– наукові підходи щодо обґрунтування складових людського потенціалу, що, на відміну від інших, визначаються трьома базовими сутнісними компонентами: як природними (не залежать від усвідомлення та волевиявлення людини), так і сформованими, накопиченими, розвиненими (знання, вміння та здібності, здоров'я, культура), що виступають інтегруючою основою для повноцінної життєдіяльності окремої людини, соціальної групи, господарюючого суб'єкта та сприяють досягненню соціально-економічних результатів, які мають суспільну та особистісну значимість. При визначенні структури людського потенціалу автор враховує, що саме ці компоненти містять певну кількість похідних, об'єктивно претендують на базові ролі в життєдіяльності людини і є комплексно достатніми для розрахунку та оцінки людського потенціалу;

– трактування поняття «людський потенціал споживчої кооперації» як наявного та потенційного обсягу й рівня освітніх характеристик, професійних компетенцій, природно-біологічних і психологічних особливостей, моральних, етнокультурних і духовних характеристик, носіями яких є члени споживчих товариств і спілок, які представлені пайовиками (працюючими і непрацюючими), і визначаються станом здоров'я, рівнем знань, умінь, здібностей і культури, що можуть бути реалізовані для досягнення стратегічних життєвих цілей, розвитку споживчої кооперації, забезпечення якості життя сільського населення;

– підходи до визначення поняття «соціальна відповідальність споживчої кооперації» як інструмента реалізації її економічної та соціальної політики, координатора відносин з державними інститутами і суспільством, контролю за додержанням режиму законності, відповідальності учасників соціальних відносин, захисту інтересів соціальних груп. На відміну від існуючих, таке визначення має сутнісний комплексний підхід: як складова формування людського потенціалу, як визначальний чинник забезпечення розвитку споживчої кооперації та якості життя сільського населення;

– теоретико-методичні підходи до оцінки людського потенціалу на основі обґрунтування і розробки системи показників, які, на відміну від запропонованих раніше, інтегруються за блоками: знання, вміння та здібності; культура; здоров'я; рівень добробуту сільського населення; гарантія отримання певного доходу; забезпеченість житлом, що дає змогу враховувати об'єктивні регіональні відмінності й особливості під час визначення концептуальних засад і стратегічних пріоритетів формування й використання людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення;

набули подальшого розвитку:

– науково-методичні підходи до визначення інституційних засад формування й використання людського потенціалу, які, на доповнення вже діючих державних програм, ґрунтуються на комплексному врахуванні рішень Укоопспілки, облспоживспілок і особливостей стану регіонів за рівнем розвитку людського потенціалу та спрямовані на економічний розвиток споживчої кооперації і забезпечення якості життя сільського населення;

– методичні підходи до побудови оптимізаційної моделі, які, на відміну від існуючих, уможлиблюють на основі формування стратегічних цілей розвитку людського потенціалу, моделей його аналізу, окреслення образу ефективного пайовика як носія людського потенціалу споживчої кооперації, виявлення чинників і ступеню їх впливу, що створює підґрунтя для формування ефективних управлінських рішень і коригуючих дій щодо розвитку людського потенціалу споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення;

– стратегія соціальної відповідальності споживчої кооперації як складова формування і використання людського потенціалу, що, на відміну від існуючих, базується на реалізації потреби в людському потенціалі, носіями якого стають творчі, креативні особистості із розвиненими різноманітними характеристиками, враховує зовнішні та внутрішні чинники, резерви та напрями її реалізації з метою підвищення обсягів державних, кооперативних інвестицій у людський розвиток, забезпечення ефективної зайнятості, компенсаційної політики, гідних умов праці, підвищення конкурентоспроможності робочих місць, особистісного та професійного рівня працівників, що сприятиме розвитку споживчої кооперації та забезпеченню якості життя сільського населення.

Практичне значення отриманих результатів. Основними практичними результатами дисертаційної роботи є розробка методології дослідження людського потенціалу споживчої кооперації, науково-прикладних рекомендацій

щодо формування й використання людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення.

Результати дисертації були використані в процесі аналізу та оцінки взаємозв'язку людського потенціалу з показниками соціально-економічного стану споживчої кооперації і формування управлінських рішень щодо розвитку людського потенціалу Полтавської обласної спілки споживчих товариств (акт впровадження № 25/3 від 12.03.2015 р.). Результати дослідження, запропоновані автором, використовуються в навчальному процесі Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» в ході розробки навчально-методичних комплексів із навчальних дисциплін напряму підготовки / спеціальності «Управління персоналом і економіка праці» галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво»: «Людський розвиток», «Управління персоналом», «Психологія управління і конфліктологія» (акт впровадження № 05-30/630 від 14.03.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені у дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є індивідуальним здобутком автора.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й практичні положення та результати дисертації доповідалися на 14 міжнародних і вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях, таких як: Міжнародна науково-практична конференція «Господарський механізм: сутність, структура, подальше вдосконалення на сучасному етапі» (Полтава, 18–19 квітня 2008 р.); VII Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины» (Алушта, 26–28 сентября 2008 г.); Міжнародна науково-практична конференція «Споживча кооперація XXI століття: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку» (Полтава, 20–21 листопада 2008 р.); Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Сучасні макроекономічні проблеми України та шляхи їх вирішення» (Полтава, 24–25 лютого 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем» (Полтава, 15–16 травня 2009 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Управління персоналом у XXI столітті: кадрова політика, мотивація, оплата праці» (Полтава, 21–22 січня 2010 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України в XXI столітті» (Кам'янець-Подільський, 15–16 квітня 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Національна економіка у сучасній глобальній економічній системі: механізми функціонування, динаміка, економічна безпека» (Полтава, 23–24 квітня 2010 р.); Наукова інтернет-конференція «Людський фактор в економіці та його перспективи в сучасній Україні» (Тернопіль, 19 травня 2010 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Управління персоналом у XXI столітті: кадрова політика, мотивація, оплата праці» (Кома-Руга, 25 вересня – 2 жовтня 2013 р.); VI Міжнародна науково-

практична конференція «Управління персоналом у ХХІ столітті: розвиток, формування конкурентоспроможності, оплата праці» (Полтава, Нетанія, Ізраїль, 16–23 вересня 2014 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Управління персоналом у ХХІ столітті: розвиток, формування конкурентоспроможності, оплата праці» (Полтава, Шиле, Туреччина 9–16 вересня 2015 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів» (Тернопіль, 24–25 вересня 2015 р.); Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Трансформація соціально-трудової сфери: сучасні виклики, тенденції, домінанти інноваційного розвитку» (Київ, 2–6 листопада 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи відображає 21 наукова праця загальним обсягом 11,2 друк. арк., із них 1 розділ у колективній монографії обсягом 1,4 друк. арк., 9 статей – у фахових виданнях обсягом 4,7 друк. арк., 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, 10 публікацій у матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладений на 210 сторінках друкованого тексту. Робота містить 37 таблиць, 43 рисунки, 5 додатків на 7 сторінках, список використаних джерел налічує 215 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи дослідження людського потенціалу**» здійснено системне дослідження теоретико-методичних аспектів людського потенціалу та узагальнено сутність соціально-економічного поняття «людський потенціал споживчої кооперації».

Генезис наукових поглядів щодо теоретичних підходів стосовно людського потенціалу дає можливість з'ясувати його соціально-економічну сутність, структурні компоненти, чинники формування, що необхідно для розвитку споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення.

Узагальнюючи трактування вчених різних напрямів наукової думки, в дисертації зроблено висновок про те, що сутність людського потенціалу слід трактувати як вроджені, сформовані, накопичені та розвинуті можливості індивіда, груп, осіб, реалізація яких залежить від ефективності системи мотивації та інвестицій у процесі життєдіяльності людини та призводить до певних значимих, із позиції особистості та суспільства, результатів, що мають економічне та соціальне значення.

У дисертації удосконалено наукові підходи до обґрунтування складових людського потенціалу, які визначаються трьома базовими сутнісними компонентами: знання, вміння та здібності; здоров'я; культура як природними (не залежать від усвідомлення та волевиявлення людини), так і сформованими, накопиченими, розвиненими, що є інтегруючою основою для повноцінної життєдіяльності окремої людини, соціальної групи, господарюючого суб'єкта

та сприяють досягненню соціально-економічних результатів, які мають суспільну та особистісну значимість.

У дослідженні аргументовано, що людський потенціал, як складне системне утворення, безперервно формується з різною інтенсивністю як під час трудового процесу, так і поза його межами, інтегрує вплив чинників за різними класифікаційними ознаками: за складовими; за сферами життя та діяльності людини; за напрямками формування на макро-, мезо-, мікро- та особистісному рівнях (рис. 1).

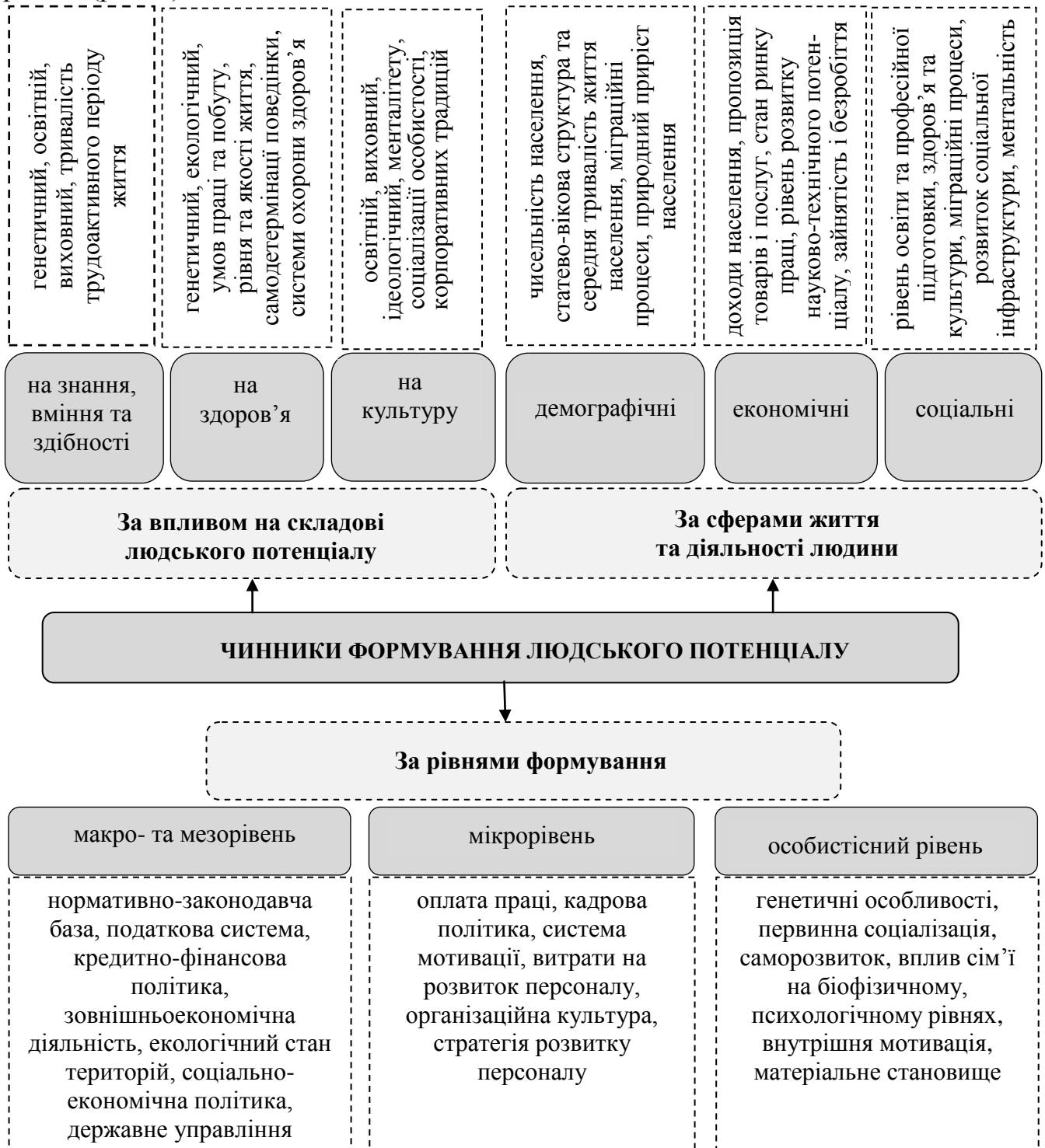

Рис. 1. Класифікація чинників формування людського потенціалу

Визначено, що стабільність економіки держави значною мірою залежить від розвитку добровільних об'єднань громадян різних рівнів господарювання. Їх діяльність охоплює практично всі сфери суспільного життя: участь у покращенні державної політики, розвиток науки та культури, відродження духовних цінностей, розв'язання соціальних проблем, благодійну діяльність, охорону навколишнього природного середовища тощо.

Основну увагу в дослідженому контексті приділено розвитку добровільних об'єднань громадян кооперативного сектора, зокрема тієї його частини, що зіставна зі споживчою кооперацією, яка є масовою громадсько-господарською організацією і об'єднує громадян як працівників, так і споживачів із метою забезпечення якості їх життя.

Доведено, що людський потенціал споживчої кооперації сприяє розвитку системи, яка в сучасних умовах здійснює діяльність переважно у сільській місцевості та впливає на задоволення інтересів, потреб, рівень доходу, споживання, соціальне та культурне забезпечення сільського населення, тобто в значній мірі забезпечує якість його життя.

Обґрунтовано та визначено складові забезпечення якості життя сільського населення: стабільна зайнятість, розвиток освіти, підвищення матеріального добробуту, забезпеченість житлом, гарантія отримання гідного доходу, збереження здоров'я.

У ході дослідження було визначено сутність соціально-економічного поняття «людський потенціал споживчої кооперації» як наявного та майбутнього обсягу й рівня освітніх характеристик, професійних компетенцій, природно-біологічних і психологічних особливостей, моральних, етнокультурних і духовних характеристик, носіями яких є члени споживчих товариств і спілок, які представлені пайовиками (працюючими і непрацюючими), визначаються станом здоров'я, рівнем знань, умінь, здібностей і культури, що можуть бути реалізовані з метою оптимального досягнення стратегічних життєвих цілей, розвитку споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення.

Для забезпечення стійкого розвитку споживчої кооперації потрібен не лише наявний якісний людський потенціал, а й певний набір необхідних умов, що дозволяють отримати найбільшу віддачу від його використання. Такі умови в сучасній ринковій економіці, перш за все, забезпечує соціальна відповідальність.

Уточнено сутність соціальної відповідальності споживчої кооперації як інструмента реалізації її економічної і соціальної політики, координатора відносин з державними інститутами і суспільством, контролю за додержанням режиму законності, відповідальності учасників соціальних відносин, захисту інтересів соціальних груп. Вона має комплексний сутнісний підхід: як складова формування людського потенціалу, як визначальний чинник забезпечення розвитку споживчої кооперації та якості життя сільського населення.

У ході дослідження було запропоновано структурно-логічну схему формування та використання людського потенціалу споживчої кооперації, в

межах якої визначено, що сукупна наявність відповідного людського потенціалу, умов його формування та використання за допомогою реалізації програм соціальної відповідальності уможлиблює розвиток споживчої кооперації України та забезпечення якості життя сільського населення (рис. 2).

У другому розділі **«Оцінка використання людського потенціалу споживчої кооперації»** проведено аналіз діяльності споживчої кооперації як умови формування і використання людського потенціалу, носіїв людського потенціалу, досліджено вплив людського потенціалу на розвиток споживчої кооперації, здійснено інтегральну оцінку людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення.

У процесі дослідження обґрунтовано, що результати діяльності споживчої кооперації є наслідком виважених консолідованих зусиль і концентрації коштів переважної більшості кооперативних організацій і підприємств з метою виконання спільно визначених завдань щодо ефективної діяльності в контексті забезпечення розвитку людського потенціалу та якості життя сільського населення в сучасних умовах.

Визначено, що в період ринкової трансформації національної економіки значно знизився рівень участі споживчої кооперації у формуванні споживчого ринку країни. Споживча кооперація втратила монопольні позиції в обслуговуванні сільського населення, що, безумовно, негативно вплинуло на формування і стан її людського потенціалу та якості життя сільського населення.

У контексті оцінки взаємозв'язку людського потенціалу з показниками соціально-економічного розвитку споживчої кооперації обґрунтовано, що така структурна компонента, як знання (зокрема освітній рівень працівників), уміння та здібності істотно впливає на кількісні та якісні показники діяльності споживчої кооперації. Оцінка людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення – це складне завдання, оскільки, по-перше, фіксує показники не тільки людського потенціалу, а й показники якості життя сільського населення; по-друге, наразі немає міжнародних стандартів оцінки людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення; по-третє, економічна та соціальна політика підприємств споживчої кооперації недостатньо орієнтована на забезпечення якості життя сільського населення.

У роботі обґрунтовано доцільність використання системи соціально-економічних секторних індексів і здійснено кількісну оцінку людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення. Для розрахунку відповідного індикатора використано методику відбору показників, нормування та визначення вагових коефіцієнтів, запропоновану фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Побудова інтегрального індикатора, придатного для оцінки людського потенціалу, відбувається на основі шести груп показників, що характеризують аспекти людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського

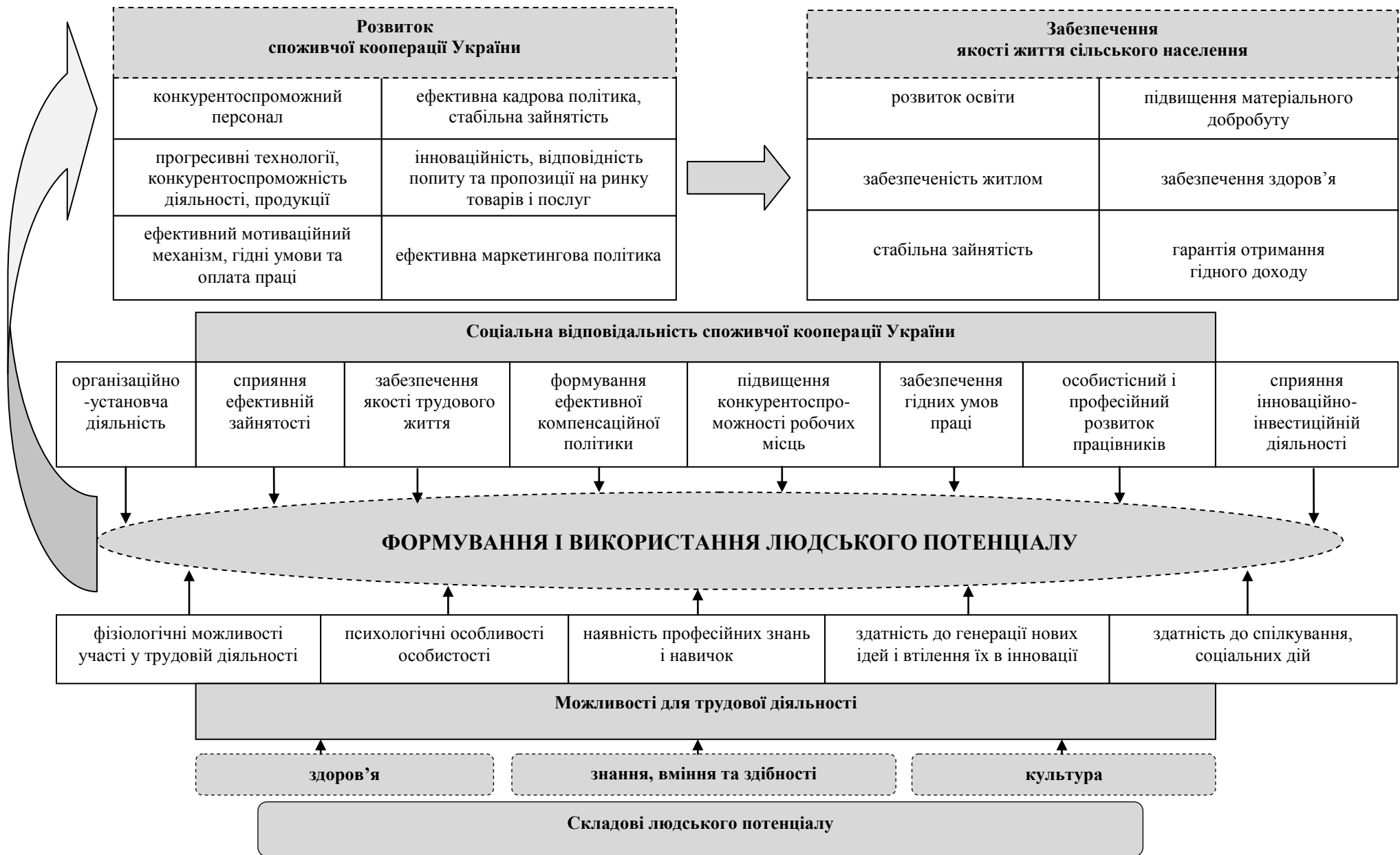

Рис. 2. Структурно-логічна схема формування та використання людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення її розвитку та якості життя сільського населення

населення. Кожному з визначених показників відповідають індексовані параметри за групами: знання, вміння та здібності; культура; здоров'я; рівень добробуту сільського населення; гарантія отримання певного доходу; забезпеченість житлом.

Проведене узагальнення розрахованих показників інтегрального індикатора, придатного для оцінки людського потенціалу по регіонах (табл. 1), дає змогу визначити, що в чотирьох облспоживспілках спостерігається високий рівень розвитку людського потенціалу, тринадцяти – середній, п'яти – низький.

Таблиця 1

Групування регіонів України за інтегральним індикатором розвитку людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення за 2013 р.

Інтервал за рівнем людського потенціалу споживчої кооперації	Стан людського потенціалу споживчої кооперації	Інтервал інтегрального індикатора розвитку людського потенціалу	Кількість облспоживспілок	Інтегральний індикатор розвитку людського потенціалу	Назва облспоживспілки
0,41–0,47	Високий	0,41–0,47	4	0,445	Житомирська Харківська Вінницька Кримспоживспілка
0,30–0,39	Середній	0,34–0,39	6	0,369	Івано-Франківська Луганська Тернопільська Кіровоградська Полтавська Сумська
		0,30–0,34	7	0,321	Закарпатська Миколаївська Одеська Рівненська Черкаська Херсонська Чернівецька
0,24–0,30	Низький	0,29–0,30	3	0,293	Чернігівська Хмельницька Львівська
		0,24–0,28	2	0,261	Волинська Дніпропетровська

Диференціація облспоживспілок України за рівнем інтегрального індикатора розвитку людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення зумовлена нерівномірністю існуючого розвитку регіонів і облспоживспілок, відмінністю обсягів наявних ресурсних потенціалів і ефективністю їх використання.

У третьому розділі **«Обґрунтування концептуальних засад і стратегічних пріоритетів формування людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення»** сформовані інституційні засади формування людського потенціалу споживчої

кооперації з метою забезпечення якості життя сільського населення, запропоновані методичні підходи до побудови оптимізаційної моделі розвитку людського потенціалу споживчої кооперації, розроблена стратегія соціальної відповідальності споживчої кооперації як складової формування людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення.

З'ясовано, що можливості формування та використання людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення пов'язані з особливістю споживчої кооперації, що полягає в унікальній природній системі, що поєднує в собі суспільну та господарсько-фінансову діяльність, соціальну орієнтованість, будується на кооперативній ідеології, культурі, принципах і цінностях кооперації, що вирізняє її серед інших господарських структур.

У дисертації обґрунтовано, що в економічній системі, яка розвивається в сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції, формування людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення необхідно здійснювати за рахунок оптимізації взаємодії на державному, регіональному рівнях і рівні підприємства.

Обґрунтовуючи інституційні засади формування людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення, необхідно враховувати вплив зовнішніх чинників: політику ціноутворення; динаміку реальної заробітної плати; політику держави у напрямі розвитку конкурентоспроможності робочої сили, її мобільності, регулювання зайнятості, реформування податкової політики, що стимулюватиме формування робочої сили нового ринкового типу; вдосконалення трудового законодавства з метою запобігання негативним процесам на ринку праці, соціальної захищеності населення, забезпечення дотримання законів і законності.

На рівні Укоопспілки заходи, спрямовані на формування людського потенціалу, передбачають вдосконалення кооперативної освіти, забезпечення продуктивної зайнятості, створення додаткових робочих місць, розширення мережі підприємств, застосування гнучких режимів праці, професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, установлення оплати праці відповідно до кваліфікації та особистого трудового внеску, створення належних умов праці, забезпечення соціально-економічних гарантій, передбачених законодавством України.

Визначено основні завдання розвитку людського потенціалу за напрямками: формування знань, умінь і здібностей; збереження здоров'я, формування культури, що уможливорюють розвиток кооперативних цінностей і культури особистості, забезпечення показників життєдіяльності, отримання певного освітнього рівня та професійних результатів і сприяють розвитку споживчої кооперації, її соціальної відповідальності та забезпеченню якості життя сільського населення.

У дисертації запропоновано методичні підходи до побудови оптимізаційної моделі розвитку людського потенціалу (рис. 3), які дозволяють

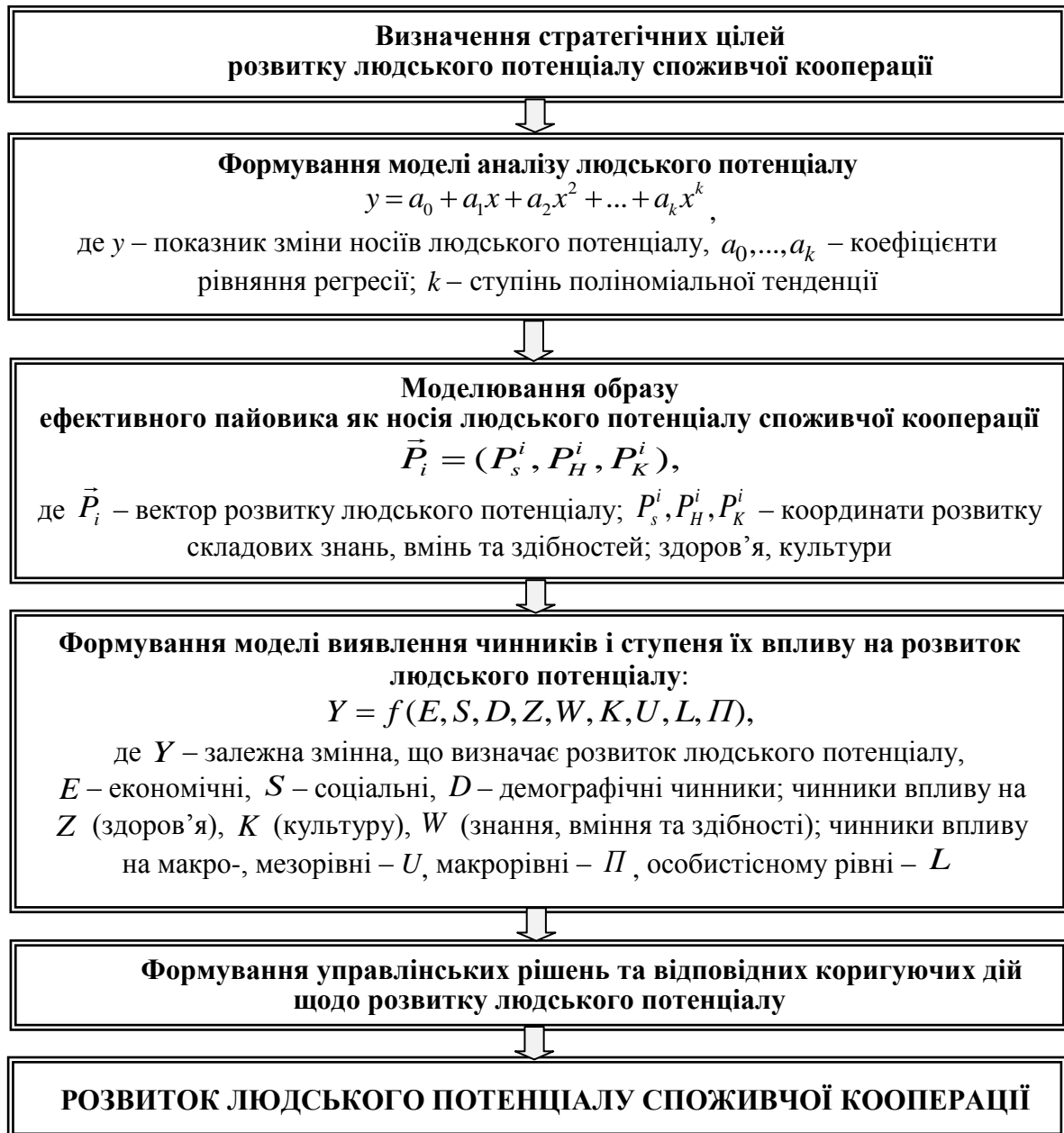

Рис. 3. Оптимізаційна модель розвитку людського потенціалу споживчої кооперації

на основі формування стратегічних цілей розвитку людського потенціалу, моделей його аналізу, окреслити образ ефективного пайовика як носія людського потенціалу споживчої кооперації, виявити чинники і ступінь їх впливу, що створює підґрунтя для формування ефективних управлінських рішень та коригуючих дій щодо розвитку людського потенціалу, споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення.

Визначено, що розробка тактичних і стратегічних рішень в організаціях споживчої кооперації здійснюється в інтересах пайовиків і в разі дотримання кооперативних принципів. Соціальні основи зміцнюють споживчу кооперацію, забезпечуючи задоволення матеріальних, соціальних та культурних потреб пайовиків. У контексті вищезазначеного розроблено стратегію соціальної відповідальності як складову формування і використання

людського потенціалу, що враховує зовнішні та внутрішні чинники її формування, резерви та напрями реалізації з метою підвищення обсягів державних, кооперативних інвестицій у людський розвиток, забезпечення ефективної зайнятості, компенсаційної політики, гідних умов праці, підвищення конкурентоспроможності робочих місць, особистісного та професійного розвитку пайовиків, що сприятиме розвитку споживчої кооперації та забезпеченню якості життя сільського населення.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне науково-практичне завдання щодо теоретичних і методичних основ формування і використання людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення.

Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки.

1. Генезис наукових поглядів на людський потенціал дає можливість визначити складові та чинники його формування в сучасних умовах.

У дисертації розвинено наукові підходи до обґрунтування складових людського потенціалу, що визначаються базовими компонентами: знання, вміння і здібності; здоров'я; культура як природними (не залежать від усвідомлення та волевиявлення людини), так і сформованими, накопиченими, розвиненими, що є інтегруючою основою для повноцінної життєдіяльності окремої людини, соціальної групи, господарюючого суб'єкта та сприяють досягненню соціально-економічних результатів, які мають суспільну та особистісну значимість. У ході визначення структури людського потенціалу аргументовано, що саме ці компоненти включають в себе певну кількість похідних, об'єктивно претендують на базові ролі в життєдіяльності людини і є комплексно достатніми для розрахунку та оцінки людського потенціалу.

2. На формування людського потенціалу впливають чинники, диференційовані за різними класифікаційними ознаками: складовими; сферами життя та діяльності людини; напрямками формування на макро-, мезо-, мікро-, особистісному рівнях.

3. Обґрунтовано складові забезпечення якості життя сільського населення: стабільна зайнятість, розвиток освіти, підвищення матеріального добробуту, забезпеченість житлом, гарантія отримання певного доходу, забезпечення здоров'я.

Сутність і зміст соціально-економічного поняття «людський потенціал споживчої кооперації» визначено як наявний і потенційний обсяг і рівень освітніх характеристик, професійних компетенцій, природно-біологічних і психологічних особливостей, моральних, етнокультурних і духовних характеристик, носіями яких є члени споживчих товариств і спілок, які представлені пайовиками (працюючими та непрацюючими), і визначаються станом здоров'я, рівнем знань, умінь, здібностей і культури, що можуть бути реалізовані з метою оптимального досягнення життєвих стратегічних цілей, розвитку споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення.

4. Для досягнення стійкого розвитку споживчої кооперації потрібен не лише наявний якісний людський потенціал, а й увесь набір необхідних умов, що дозволить отримувати найбільшу віддачу від його використання. Такі умови в сучасній ринковій економіці, перш за все, забезпечує соціальна відповідальність. Соціальна відповідальність споживчої кооперації визначена як інструмент реалізації її економічної і соціальної політики, координатор відносин з державними інститутами і суспільством, контролю за додержанням режиму законності, відповідальності учасників соціальних відносин, захисту інтересів соціальних груп, що має комплексний підхід: як складова формування людського потенціалу, як визначальний чинник забезпечення розвитку споживчої кооперації та якості життя сільського населення.

5. З метою побудови інтегрального індикатора розвитку людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення найбільш доцільним є звернення до ієрархічної схеми, в якій він посідає найвищий щабель, тоді як до нижчого рівня належать узагальнюючі індикатори, що характеризують такі аспекти: 1) знання, вміння та здібності; 2) культура; 3) здоров'я; 4) рівень добробуту сільського населення; 5) гарантія отримання гідного доходу; 6) забезпеченість житлом.

6. Рівень показника інтегрального індикатора розвитку людського потенціалу в контексті забезпечення якості життя сільського населення має суттєву регіональну диференціацію: найвищий рівень мають облспоживспілки з розвинутою ринковою інфраструктурою в різних галузях, високими показниками знань, умінь і здібностей, добробуту сільського населення, гарантіями отримання гідного доходу, необхідними умовами проживання (Житомирська, Харківська, Вінницька); низький рівень мають облспоживспілки з негативними результативними показниками діяльності підприємств, показниками знань, умінь і здібностей; культури; здоров'я (Дніпропетровська, Волинська, Львівська, Хмельницька, Чернігівська).

7. На рівні Укоопспілки заходи щодо формування людського потенціалу мають бути спрямовані на вдосконалення кооперативної освіти, забезпечення стабільної зайнятості, створення додаткових робочих місць, розширення мережі підприємств, професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, установлення оплати праці відповідно до особистого трудового внеску, створення належних умов праці, забезпечення соціально-економічних гарантій, передбачених законодавством України.

Запропоновано основні завдання розвитку людського потенціалу за такими напрямками: формування знань, умінь і здібностей; забезпечення здоров'я, формування культури, що уможливають розвиток кооперативних цінностей і культури особистості, забезпечення показників життєдіяльності, отримання певного освітнього рівня та професійних результатів, що мають економічну та соціальну значимість і сприяють розвитку споживчої кооперації, її соціальної відповідальності та забезпеченню якості життя сільського населення.

8. Сформовані методичні підходи до побудови оптимізаційної моделі розвитку людського потенціалу, що дають змогу розробляти стратегії

людського розвитку, розподіляти людські ресурси за пріоритетними напрямками та створювати підґрунтя для формування ефективних управлінських рішень щодо розвитку споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення.

9. Розроблена стратегія соціальної відповідальності споживчої кооперації як складова формування і використання людського потенціалу враховує зовнішні та внутрішні чинники її формування, резерви та напрями реалізації з метою підвищення обсягів державних, кооперативних інвестицій у людський розвиток, забезпечення ефективної зайнятості, компенсаційної політики, гідних умов праці, підвищення конкурентоспроможності робочих місць, особистісного та професійного розвитку пайовиків, що сприятиме розвитку споживчої кооперації та забезпеченню якості життя сільського населення.

Визначені концептуальні засади та стратегічні пріоритети формування й використання людського потенціалу сприятимуть його розвитку, формуванню конкурентних переваг споживчої кооперації та забезпеченню якості життя сільського населення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Управління персоналом: теоретичні аспекти та стратегії розвитку : монографія / Костишина Т. А., Писаренко В. П., Нестуля О. О., Нестуля С. І. [та ін.] ; за ред. проф. Т. А. Костишиної. – Полтава : РВВ, 2014. – 604 с. *Особисто автору належить розділ 8: «Концептуальні підходи до визначення сутності людського потенціалу» (с. 302–324).*

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

2. Рудич Л. В. Людський потенціал: сутність та складові / Л. В. Рудич // Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : Випуск 22 : у 2 ч. / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Ч. 1. – С. 170–172.

3. Рудич Л. В. Конкурентоспроможність людського потенціалу: теоретичні аспекти / Л. В. Рудич // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки». – 2009. – № 2 (33). – С. 30–33.

4. Рудич Л. В. Фактори формування конкурентоспроможного людського потенціалу / Л. В. Рудич // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2009. – Т. 3 (138), № 4. – С. 85–91.

5. Рудич Л. В. Мотивація в процесі формування конкурентоспроможного людського потенціалу / А. Ф. Шевченко, Л. В. Рудич // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 4 (43), ч. 1. – С. 106–110. *Особистий внесок: уточнено сутність і зміст поняття конкурентоспроможного людського потенціалу та визначено вплив мотивації на його формування.*

6. Рудич Л. В. Соціальна складова як стратегічний напрям формування членства системи споживчої кооперації / Л. В. Рудич // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 4 (49), ч. 1. – С. 49–52.

7. Рудич Л. В. Модель аналізу і прогнозування людського потенціалу в контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємств споживчої кооперації України / Л. В. Рудич // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. пр. / голова редкол. А. М. Колот. – Київ : ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», 2013. – № 2 (6). – С. 203–209.

8. Рудич Л. В. Сучасні аспекти формування людського потенціалу добровільних об'єднань громадян сільських територій / Л. В. Рудич // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 5 (49), ч. 1. – С. 69–75.

9. Рудич Л. В. Оцінка людського потенціалу споживчої кооперації України як структурної компоненти добровільних об'єднань громадян сільських територій / Л. В. Рудич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9–1, ч. 2. – С. 133–137.

10. Рудич Л. В. Стратегія соціальної відповідальності споживчої кооперації як складова формування людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення / Т. А. Костишина, Л. В. Рудич // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 6. – С. 45–50. *Особистий внесок: виокремлено пріоритети стратегії соціальної відповідальності в контексті формування людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення.*

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

11. Rudych L. V. Strategic Approaches In The Formation Of Human Potential In Terms Of The Competitiveness Of Enterprises Of Consumer Cooperatives In Ukraine / L. V. Rudych // Ovidius University Annals. Economic Sciences Series. – 2013. – Vol. XIII, issue 1. – P. 973–977.

Публікації в інших виданнях:

12. Рудич Л. В. Концепція людського розвитку: виникнення і сутність / Л. В. Рудич // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. : в 5 т. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Вип. 240, т. 3. – С. 783–789.

13. Рудич Л. В. Дослідження сутності категорії «людський потенціал» та її значення для удосконалення сучасного господарського механізму / Л. В. Рудич // Господарський механізм: сутність, структура, подальше вдосконалення на сучасному етапі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 18–19 квітня 2008 р.). – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2008. – С. 177–178.

14. Рудич Л. В. Особливості наукових поглядів на поняття «людський потенціал» в сучасній економічній теорії / Л. В. Рудич // Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины : материалы VII Междунар. науч.-практ. конф., (Алушта, 26–28 сентября 2008 г.). – Симферополь : [б. и.], 2008. – С. 156.

15. Рудич Л. В. Сила кооперації – у співпраці різних її форм / А. Ф. Шевченко, Л. В. Рудич // Споживча кооперація ХХІ століття: уроки трансформаційних реформ та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 20–21 листопада 2008 р.). – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – С. 196–198. *Особистий внесок: визначено роль споживчої кооперації в кооперативному секторі економіки України.*

16. Рудич Л. В. Аспекти формування конкурентоспроможності людського потенціалу: роль держави / А. Ф. Шевченко, Л. В. Рудич // Сучасні макроекономічні проблеми України та шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., (Полтава, 24–25 лютого 2009 р.). – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – С. 156–158. *Особистий внесок: визначено якісний аспект конкурентоспроможності людського потенціалу та роль держави в його формуванні.*

17. Рудич Л. В. Конкурентоспроможний людський потенціал – основа економічної безпеки / Л. В. Рудич // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 15–16 травня 2009 р.). – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – С. 163–165.

18. Рудич Л. В. Деякі аспекти формування людського потенціалу системи споживчої кооперації України / Л. В. Рудич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки: (за матеріалами III міжнар. наук.-практ. конф. [Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України в ХХІ столітті], 15–16 квітня 2010 р.). – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. – С. 548–551.

19. Рудич Л. В. Стратегічні завдання споживчої кооперації України в умовах економічної глобалізації / А. Ф. Шевченко, Л. В. Рудич // Національна економіка у сучасній глобальній економічній системі: механізми функціонування, динаміка, економічна безпека : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 23–24 квітня 2010 р.). – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2010. – С. 53–55. *Особистий внесок: обґрунтовано роль членів споживчих товариств як носіїв людського потенціалу споживчої кооперації.*

20. Рудич Л. В. Оплата праці в контексті формування конкурентоспроможного людського потенціалу системи споживчої кооперації / Л. В. Рудич // Людський фактор в економіці та його перспективи в сучасній Україні : матеріали економічної наук. інтернет-конф., (Тернопіль, 19 травня 2010 р.). – Тернопіль : [б. в.], 2010. – С. 36–37.

21. Рудич Л. В. Соціальна відповідальність споживчої кооперації як чинник формування людського потенціалу сільського населення / Л. В. Рудич // Трансформація соціально-трудової сфери: сучасні виклики, тенденції, домінанти інноваційного розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., приуроченої до 50-річчя кафедри управління персоналом та економіки праці КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, (Київ, 2–6 листопада 2015 р.). – Київ : КНЕУ, 2015. – С. 143–145.

АНОТАЦІЯ

Рудич Л. В. Людський потенціал споживчої кооперації як чинник забезпечення якості життя сільського населення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Київ, 2016.

Дисертація присвячена розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення. Визначено складові людського потенціалу, уточнено сутність соціально-економічних понять «людський потенціал споживчої кооперації», «соціальна відповідальність споживчої кооперації». Розроблено підхід до оцінки рівня людського потенціалу споживчої кооперації в контексті забезпечення якості життя сільського населення на основі обґрунтування методики інтегральної оцінки.

Набули подальшого розвитку концептуальні засади формування й використання людського потенціалу, що спрямовані на розвиток споживчої кооперації та забезпечення якості життя сільського населення. Обґрунтовано методичні підходи до побудови оптимізаційної моделі розвитку людського потенціалу споживчої кооперації. Запропоновано стратегію соціальної відповідальності споживчої кооперації як складової формування людського потенціалу та забезпечення якості життя сільського населення.

Ключові слова: людський потенціал, людський потенціал споживчої кооперації, соціальна відповідальність споживчої кооперації, якість життя сільського населення, інтегральна оцінка, стратегія соціальної відповідальності споживчої кооперації.

АННОТАЦИЯ

Рудич Л. В. Человеческий потенциал потребительской кооперации как фактор обеспечения качества жизни сельского населения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт демографии и социальных исследований имени М. В. Птухи НАН Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена разработке теоретических положений и практических рекомендаций по формированию человеческого потенциала потребительской кооперации в контексте обеспечения качества жизни сельского населения. Определены составляющие человеческого потенциала в виде базовых сущностных компонентов: знания, умения и способности; здоровье; культура. Уточнена сущность социально-экономического понятия «человеческий потенциал потребительской кооперации», который определяется как существующий и потенциальный объем и уровень образовательных характеристик, профессиональных компетенций, природно-

биологических и психологических особенностей, моральных, этнокультурных и духовных характеристик, носителями которых являются члены потребительских обществ и союзов, которые представлены пайщиками и определяются состоянием здоровья, уровнем знаний, умений, способностей, культуры, могут быть реализованы с целью оптимального достижения стратегических жизненных целей, развития потребительской кооперации, обеспечения качества жизни сельского населения.

Получили дальнейшее развитие концептуальные положения формирования и использования человеческого потенциала потребительской кооперации в контексте обеспечения качества жизни сельского населения.

Обоснованы методические подходы к построению оптимизационной модели развития человеческого потенциала потребительской кооперации. Предложена стратегия социальной ответственности потребительской кооперации как составляющая формирования и использования человеческого потенциала с целью обеспечения качества жизни сельского населения.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческий потенциал потребительской кооперации, социальная ответственность потребительской кооперации, качество жизни сельского населения, интегральная оценка, стратегия социальной ответственности потребительской кооперации.

ANNOTATION

Rudych L. V. Human potential of consumer cooperatives as a factor of providing the quality of life in rural areas. – Manuscript.

Thesis for a Candidate of Economic Sciences degree, specialty 08.00.07 – Demography, Labor Economics, Social Economics and Politics. – Institute of Demography and Social Studies named after M. V. Ptukha Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to development of theoretical positions and practical recommendations on forming human potential of consumer cooperatives in the context of the quality of life in rural areas. The composition of human potential has been defined. The essence of the socio-economic concepts of “human potential of consumer cooperatives”, “social responsibility of consumer cooperatives” has been clarified. The methodical approach to determine the level of human potential of consumer cooperatives in the context of the quality of life of the rural population on the basis of theoretical reasoning of integrated assessment has been suggested.

Conceptual bases of formation and use of human potential, aimed at the development of consumer cooperatives and the quality of life in rural areas were further developed. Methodological approaches to building optimization model of human development of consumer cooperatives have been substantiated. The current strategy of social responsibility of consumer cooperatives as part of forming human potential and providing the quality of life in rural areas has been formed.

Keywords: human potential, human potential of consumer cooperatives, social responsibility of consumer cooperatives, quality of life of the rural population, integrated assessment, the strategy of social responsibility of consumer cooperatives.